

PAULINA MICHALSKA-GÓRECKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WYGASANIE OBOCZNOŚCI LEKSYKALNYCH *STRYJ* || *STRYK* ORAZ *WUJ* || *UJ* W DOBIE ŚREDNIOPOLSKIEJ

Charakterystyczna dla doby staropolskiej i początków doby średniopolskiej szeroko pojęta wariantowość była dla rozwijającej się polszczyzny literackiej zarówno korzystna, jak i kłopotliwa. Korzystna, bowiem warianty o charakterze stylistycznym wzbogacały ją, kłopotliwa, gdyż liczne warianty graficzne, gramatyczne i leksykalne powodowały pewien chaos. Wariantowość wynikała przede wszystkim z trzech czynników: z toczących się procesów normalizacyjnych; słabnących już na przełomie XV i XVI wieku, jednak wciąż istniejących dyferencji regionalnych o charakterze raczej frekwencyjnym niż właściwym (Handke 1986–1987) oraz z czynników stylistycznych (m.in. Kuraszkiewicz 1986). Marek Osiewicz wskazuje na dodatkowy czynnik, który wiąże się z rozwojem sztuki drukarskiej, a dokładniej ze składem tekstu. Badacz uważa, że zecer mógł wybierać między krótszym lub dłuższym wariantem, dostosowując go do długości wersu. Wariantowość w tym przypadku nie wynikała z kwestii językowych, a z kwestii technicznych, chociaż oczywiście zecer nie tworzył nowych form, lecz wykorzystywał wariantowość funkcjonującą już w języku (Osiewicz 2013).

Mnogość funkcjonujących w języku wariantów przeszkadzała ze względów praktycznych zwłaszcza drukarzom¹. Stolicą ówczesnej czarnej sztuki – jak wiadomo – był w XVI wieku Kraków. Alodia Kawecka-Gryczowa podkreśla, że „wielkość i siła krakowskiego ośrodka typograficznego wyrażały się nie tylko ilością drukarni i rozmiarami ich produkcji, ale i liczbą zatrudnionych i wyszkolonych pod Wawelem impresorów, a także wpływem krakowskiej typografii na kierunek rozwoju drukarstwa w innych ośrodkach” (Kawecka-Gryczowa i in. 1983: 114). Badaczka stwierdza również, że „w żadnym późniejszym okresie drukarstwo nie odegrało tej roli, jaką spełniły oficyny krakowskie pierwszej połowy stulecia” (Kawecka-Gryczowa 1975: 60).

Drukarzom wydającym książki w ówczesnej stolicy przypisuje się udoskonalenie polszczyzny polegające m.in. na rugowaniu wariantowości graficznej, gramatycznej i leksy-

¹ Właściwie zatrudnianym przez nich redaktorom i korektorom. W dalszej części artykułu piszę o drukarzach, mam jednak świadomość, że jest to pewne nieścisłe uogólnienie (zob. Kawecka-Gryczowa i in. 1983: 114).

kalnej. Wpływ pracowników oficyn na ostateczny kształt książki mógł przejawiać się w każdym podsystemie języka, były to zarówno drobne ingerencje w grafii, fonetyce, fleksji, jak i znacznie większe w słownictwie i składni (m.in. Taszycki 1965: 278–279).

Celem artykułu jest ukazanie funkcjonowania w polszczyźnie doby średniopolskiej, czyli czasie ostatecznego kształtowania się odmiany literackiej polszczyzny, dwóch par wariantów: *stryj* || *stryk* oraz *wuj* || *uj*². Dla poszerzenia perspektywy badawczej zostaną też prześledzone wcześniejsze i późniejsze losy tychże wariantów. Materiał zebrano na podstawie leksykonów rejestrujących dawne słownictwo języka polskiego: *Słownika staropolskiego*, *Słownika polszczyzny XVI wieku* (właściwie jego kartoteki, gdyż hasła te nie zostały jeszcze opracowane), kartoteki *Elektronicznego słownika języka polskiego XVII i XVIII wieku*, *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego z początku wieku XIX uwzględniającego materiał od wieku XVI do czasów współczesnych autorowi, słowników tzw. wileńskiego (rozszerzającego słownik S.B. Lindego) i warszawskiego (wyróżniającego się znaczną ilością słownictwa gwarowego) oraz *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (uwzględniającego leksykę od drugiej połowy XVIII wieku do czasów powstania słownika, czyli połowy wieku XX).

Analizowane warianty mają charakter leksykalny, jednak wywodzą się z procesów fonetyczno-morfologicznych. Są to nazwy stopni pokrewieństwa³, dlatego z jednej strony wyrazy te łączą się z konkretnymi gatunkami ze sfery administracyjno-prawnej, czyli piśmiennictwem użytkowym, z drugiej zaś, przynależąc do słownictwa codziennego, odznaczają się szeroką ekstensją tekstową, nieograniczoną gatunkowo. Obydwie pary były wykorzystywane jako argumenty w dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego, w której zaistniały dzięki wydanej niemal 100 lat temu książce Antoniny Obrębskiej zatytułowanej *Stryj, wuj, swak w dialektach i historii języka polskiego* (Kraków 1929).

Na podstawie materiału staropolskiego i szesnastowiecznego A. Obrębska stwierdziła, że występowanie w tekstach źródłowych form *stryk* i *uj(ek)* oraz *stryj* i *wuj* pokrywa się i dzieli polski obszar językowy na część północno-centralną – *stryj, wuj*, oraz południową (Małopolska, poza jej częścią północną, i Śląsk) – *stryk, uj(ek)*. Na tę tezę wielokrotnie powoływano się później w dyskusji.

Postaciami pierwotnymi są formy *stryj* i *uj*. Powstanie wariantu *stryk* A. Obrębska objaśnia dodaniem bezpośrednio do rdzenia *stry-* przyrostka *-k* lub powstaniem tej formy z prasłowiańskiego **stryj-ьkъ* w wyniku procesów fonetyczno-morfologicznych (Obrębska 1929: 26–27), wariant *uj* zaś według badaczki „wywodzi się z formy prasłowiańskiej *ujь*, która na gruncie poszczególnych języków słowiańskich uległa pewnym obocznościom w kształtowaniu się jej postaci nagłosowej” (Obrębska 1929: 15), co w polszczyźnie dało formę z protezą spółgłoskową *w* – *wuj*. Zatem w przypadku pary *stryj* || *stryk* formą, która wyszła z użycia, okazała się forma wtórna, w przypadku pary *wuj* || *uj* forma pierwotna.

² W artykule wykorzystuję m.in. ustalenia zawarte w mojej książce *Status staropolskich oboczności wyrazowych w polszczyźnie doby średniopolskiej* (Michalska 2013: 136–150), w której warianty *stryj* || *stryk* oraz *wuj* || *uj* analizowane są przez pryzmat zróżnicowania regionalnego. Dane liczbowe zawarte w książce i niniejszym artykule odnoszące się do polszczyzny XVI wieku mogą się od siebie nieco różnić, co wynika z bazowania bądź to na indeksach, bądź to na kartotece *Słownika polszczyzny XVI wieku*, gdyż hasła te wciąż nie zostały opracowane.

³ W piśmiennictwie średniopolskim leksem *stryk* funkcjonował w dwóch znaczeniach: 1. ‘brat ojca’, 2. ‘sznur, powróż’, drugie znaczenie nie jest w niniejszym artykule analizowane (por. Boryś 2005: 583).

Wszystkie cztery analizowane warianty odnotowano w *Słowniku staropolskim*. Formę *stryj* poświadczono ok. 40 razy (m.in. w rotach wielkopolskich, zapiskach warszawskich, Biblii królowej Zofii), formę *stryk* zaś (pod hasłem *stryjek*) kilkanaście razy (w *Rozmyślanii przemyskim* oraz dokumentach urzędowych, m.in. poznańskich, sandomierskich i sarnockich). Ekstensja tekstowa tych dwóch wariantów pokazuje, że trudno na podstawie materiału słownikowego wyznaczyć jednoznaczne izoleksy potwierdzające tezę A. Obrębskiej. Obydwie formy pojawiają się zarówno w literaturze pięknej, jak i w tekstach o charakterze użytkowym.

W przypadku drugiej pary wariantów – *wuj* || *uj* – niełatwo wyciągnąć wiarygodne wnioski dotyczące ekstensji i frekwencji jej składników na podstawie materiału leksykograficznego, gdyż ówczesna grafia nie zawsze pozwala na precyzyjne rozróżnienie liter *w* i *u*, w konsekwencji czego obydwie warianty leksykalne zostały omówione w ramach jednego artykułu hasłowego. Przykłady formy *wuj* pochodzą m.in. z rot poznańskich i *Kodeksu Świętosławowego*, formy *uj* natomiast m.in. z Biblii królowej Zofii i *Kodeksu Działyńskich*.

Kartoteka *Słownika polszczyzny XVI wieku* wariant *stryj* odnotowuje 188 razy⁴, wariant *stryk* – 30 razy. Stosunek procentowy tych dwóch form w piśmiennictwie XVI-wiecznym uwzględnionym w materiałach słownika wynosi 86,2 do 13,8 – zatem zgodnie z klasyfikacją zaproponowaną przez Władysławę Książek-Bryłową (1992: 171–177) leksem *stryk* jest w owym czasie wariantem zanikowym. Przykłady pierwszej formy wyekscerpowano głównie z tekstów drukowanych, drugiej – z wydanych współcześnie ksiąg sądowych.

Wariantu dominującego – *stryj* – używa m.in. Marcin Bielski w *Kronice* (1564, 40x), Jan Kochanowski we *Fraszkach* (1584, 4x) i *Fragmentach* (1590, 1x), Sebastian Klonowic w utworach *Krółów i książąt polskich [...] zawarcie i opis* (po 1595 roku, 3x), *Flis* (1598, 3x), *Worek Judaszow* (1600, 1x), Mikołaj Rej w *Krótkiej rozprawie* (1543, 1x), rękopiśmiennej *Rozmowie Iwa z kotem* (1548–1551, 1x), *Wizerunku* (1560, 4x), *Zwierzyńcu* (1562, 5x), *Postylli* (1566, wyd. 3, 3x) i *Zwierciadle* (1568, 10x), np.

Látá Pańského 427. Theodozyus mniejſzy ſyn Arkadyuſow Ceſarz / pánował w Konſtántynopolu lat XLV / wzyął k ſobie zá towárzyſzá Walentynianá brátá / od ciotki Plácydy / po ſmierci **ſtryjá** ſwego Honoryuſá [...] (*BielKron* 159v).

Ponad 20 razy wariant ten poświadczają *Statuta i metrika przywilejów koronnych* (1594, 27x) Stanisława Sarnickiego, a także rękopiśmienne zapiski warszawskie (1501–1558, zapiski i rot polskie, 12x) i kościerskie (1579–1597, akta prawne miasta Kościerzyny, 10x), będące dokumentami urzędowymi, np.

[...] a pan **striy** powiedział isz iesth oth Sąnsſiad ograniczony ali nie odemnie. bo ia mam sthobą pomiare zachowaną we wszytkim jmieniv (*ZapWar* 1553, nr 2685, w. 26–31).

Jednokrotnie odnotowano go także w wydanej współcześnie *Najstarszej księdze sądowej wsi Trześniowa 1419–1606*. Zważywszy na charakter ksiąg tego typu, które często dotyczyły sporów rodzinnych, w tym spadkowych, a także biorąc pod uwagę tylko wybiórczą ekscerpcję tego zabytku, można domniemywać, że forma ta pojawia się w nim znacznie częściej.

⁴ Liczba użyc danego wariantu uwzględnia także poświadczenia niekanoniczne, jest to o tyle istotna informacja, że źródła spoza kanonu poddawane są tylko ekscerpcji wybiórczej.

Forma *stryk* w piśmiennictwie tego okresu jest charakterystyczna dla wydanych wspólnie małopolskich i południowokresowych dokumentów urzędowych. Najwięcej poświadczeń pochodzi z *Ksiąg sądowych wiejskich* (KsięgSądWiej): w księdze gromadzkiej wsi Maszkienice (1482–1602), leżącej między Krakowem a Tarnowem, pod rokiem 1558 odnotowano: [...] *opýekvna svego strýka* [...] (zapiska nr 873); w księdze gromadzkiej wsi Torki (1569–1695), położonej na północny-wschód od Przemyśla, pod rokiem 1575 zapisano: [...] *Pravo Miska, ych strika* [...] (zapiska 3865), pod rokiem 1581: [...] *stryk thego tho Danila* [...] (zapiska 3870), pod rokiem 1600: [...] *izem thę chalupkę przedal y z ogrotkiem y za dozwozeniem strýka swego* [...] (zapiska 3877); w księdze gromadzkiej wsi Ptazkowa (1517–1793), położonej nieopodal Nowego Sącza, pod rokiem 1580 zanotowano: [...] *a ta cyęscy przy strýku przy Anusu (s) przy opyekunie* [...] (zapiska 4080), [...] *ize mu Michal Voyevoda nyczs nyevynyen iedno ya strik Ianus* (zapiska 4081), pod rokiem 1583: [...] *Przetto pravo przystapyvsy ten przezecyony Yan Ptaskovsky i zyecyem svoym Kogutem i z Yqnem Yelenyem dzyad tey wncky wzył pyenyądze pul tsecyey grzywny cyęszcz z rolyey cyo yey dochovaval strýk Ianus Stanislav* (zapiska 4088, a także 2 razy w zapisce nr 4089). Z okolic Nowego Sącza pochodzą też księgi sądowe wiejskie klucza łąckiego z lat 1526–1739 – 1 poświadczenie z 1559 roku (KsięgiSądŁack) oraz księga sądowa wsi Iwkowej z lat 1581–1809 – 2 przykłady (KsięgaSądIwk). Kolejne 2 przykłady odnotowano z księgi sądowej wsi Trześniowa z lat 1419–1606 leżącej na Kresach południowych (KsięgaSądTrześ – z roku 1537 i 1586). Ponadto 4 poświadczenia znajdują się w protokolarzu miasta Woźnik na Śląsku (ProtokWoźnik – 2 z roku 1540, 2 z 1560), 5 poświadczeń pochodzi z glos i drobnych tekstów polskojęzycznych z 1. połowy XVI wieku znajdujących się w inkunabułach Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Jak pokazuje ogląd materiału, także nieuwzględnionego w słowniku, zabytki tego typu nierzadko dokumentują obydwie analizowane warianty.

Ponadto słownik dokumentuje jednokrotne poświadczenia formy *stryk* w leksykonach Franciszka Mymera (por. Mymer 1528/1550: 4)⁵, rękopiśmiennym Bartłomieja z Bydgoszczy, w którym pod hasłem *stryj* autor wskazuje, że Mymer notuje postać *stryk* (BartBydg 1532: 275), i Jana Mączyńskiego (1564) (por. Kuraszkiewicz 1963: 155, 248), a także u Andrzeja Glabera, który przełożył z łaciny *Polskie wypisanie dwojej krainy świata* autorstwa Miechowity (1535), i M. Bielskiego w *Kronice* (wyd. z roku 1564), np.

[...] Ktory przyjechawłzi w Wolhę zołtał w fwey ziemi przy **ftryku** Siachmetowim imieniem Albugerim (*MiechGlab* 32).

Wymienionych autorów nie łączy ani pochodzenie z tego samego regionu, ani miejsce wydania druku, choć trzeba wspomnieć, że M. Bielski i J. Mączyński wywodzili się z ziemi sieradzkiej, w której przeplatały się właściwości językowe regionów pogranicznych (Zwoliński 1960: 69), a F. Mymer ze Śląska, postać *stryk* była więc im może znana z rodzinnych stron. Według materiałów słownikowych jedynym zabytkiem literatury pięknej notującej obydwie warianty jest *Kronika* M. Bielskiego (wyd. z roku 1564).

Kartoteka *Słownika polszczyzny XVI wieku* wariant *wuj* dokumentuje 73 razy, jego poświadczenia wyekscerpowano zarówno z tekstów drukowanych, jak i rękopiśmien-

⁵ W dwa lata wcześniejszym również trójjęzycznym leksykonie Jana Murmeliusza przy łacińskim *patruus*, *patris frater* brak zarówno niemieckiego, jak i polskiego odpowiednika (Murmeliusz 1526/1533: 166).

nych, natomiast wariant *uj* (brak formy *ujek*) tylko 7 razy, wszystkie poświadczenia pochodzą z druków. Stosunek procentowy wariantów wynosi 91,2 : 8,8 i podobnie jak w przypadku pary *stryj* || *stryk* postać *stryk* stanowi wariant zanikowy, zbliżający się do relikтового.

Formą dominującą posługiwali się w owym czasie m.in. Marcin Bielski i Maciej Strykowski w swoich kronikach (1564, 17x; 1582, 3x) oraz Piotr Skarga w *Żywotach świętych* (1579, 3x). Pojawia się ona także w utworach o charakterze użytkowym, takich jak m.in. *Porządek sądów* (1559, 4x) Bartłomieja Groickiego i *Statuta i metryka przywilejów koronnych* (1594, 5x) Stanisława Sarnickiego czy rękopiśmienne *Liber maleficorum* z lat 1543–1554 (6x) i *Akta prawne miasta Kościerzyny* z lat 1579–1597 (5x).

Wariant *uj* zawierają wyłącznie teksty drukowane, małopolskie: Mikołaja Reja *Figliki* (1562, 3x) i *Zwierciadło* (1568, 1x) oraz Biblia brzeska (1563, 2x), której tłumacze w większości pochodzili z tego regionu (Lisowski 2010: 19–20); i jeden wielkopolski – *Kronika* M. Bielskiego (1564, 1x). Z materiału słownikowego wynika, że obydwa warianty, *wuj* i *uj*, poświadczają jedynie Biblia brzeska (2x : 2x) oraz wspomniana kronika (17x : 1x). Jedynym autorem, którego teksty dokumentują obydwie formy, jest M. Rej, który w *Żwierciadle* i *Figlikach* używa postaci *uj*, natomiast w *Wizerunku* formy *wuj*, wszystkie trzy wydrukowano w krakowskiej oficynie Macieja Wirzbięty, np.

Co do **Vyá** vciekał od zony

Jeden gdy sie ożenił /
więc mu sie sprzykrzyło /
Y do **Vyá** vciekał /
bo mu blisko było.
[...] (*RejFig Bb*).

A. Obrębska twierdzi (prawdopodobnie na podstawie słownika Lindego), że „dalsze i prawie ostatnie przykłady dla *stryka* notujemy z XVI w. u Leopolicy w I wyd. Biblji [...]. Przytem, rzecz znamienna, w wyd. III Biblji z r. 1577 czytamy już w tem samym miejscu *stryj*” (Obrębska 1929: 33). Podobnie „forma *uj* przechowuje się najdłużej w Biblji Leopolicy (1561) i w Postylli Gilowskiego (ok. r. 1583). W dziełach tych możnaby ją niemal za archaizm poczytać, zważywszy, że napisany w r. 1532 słownik Bartłomieja z Bydgoszczy [...], będący, jak wiadomo, kompilacją w pierwszym rzędzie dykcjonarzy krakowskich”, przytacza już tylko szereg form protetycznych, co mogło też być wynikiem wymowy samego słownikarza (Obrębska 1929: 25). Pojawienie się obydwu bardzo rzadkich dla piśmiennictwa XVI wieku form w tym tłumaczeniu Biblii należy wiązać z faktem, że tekst zawiera sporo dialektizmów, ponadto przynależy do dialektu małopolskiego, o czym szerzej pisała Bożena Matuszczyk (Matuszczyk 1992: 160–166).

Według materiałów zgromadzonych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku* wspomniane wydanie Biblii z roku 1561, traktowane jako kanoniczne, notuje tylko 2 razy formę *stryj* i nie notuje form *uj* i *wuj*. Ostatnie szesnastowieczne poświadczenie formy *stryk* odnotowano w księdze gromadzkiej wsi Torki w zapisce z roku 1600. Pomijając jednak piśmiennictwo tego typu, nieuwzględniane przez A. Obrębską, najpóźniejsze szesnastowieczne notacje obydwu analizowanych form pochodzą z lat 60. (przy czym należy zaznaczyć, że wspomniana postylla P. Gilowskiego była ekscerpowana tylko wybiórczo).

Kartoteka *Słownika języka polskiego XVII i XVIII wieku* wciąż poświadcza obydwa warianty: postać *stryj* notuje 163 razy, zarówno w drukach, jak i w rękopisach, m.in. w pamiętnikach Jerzego Ossolińskiego (1601–1621) i Jana Chryzostoma Paska (1656–1688), w utworze Jana Danejkowicza-Ostrowskiego *Swada polska i łacińska* (1745) oraz w dokumentach urzędowych. Postać *stryk* odnotowano tylko 7 razy obok regularnie używanej postaci *stryj* w wydanych współcześnie (w XIX i XX wieku) rękopisach będących dokumentami urzędowymi, co stanowi jedynie 4,1% wszystkich użyczeń w obrębie analizowanej pary leksemów. Formę *wuj* odnotowano w leksykonie 64 razy, w tekstach drukowanych i rękopiśmiennych, m.in. w utworze Fabiana Birkowskiego *Kwiat opadający albo nagrobek* (1632), w satyrach Krzysztofa Opalińskiego (1650), w *Gramatyce polskiej...* Macieja Dobrackiego (1669), a także w dokumentach urzędowych. Postać *ujek* poświadczono zaś tylko 4 razy, co stanowi 5,9% wszystkich użyczeń w obrębie analizowanej pary leksemów. Frekwencja obydwu wariantów regresywnych – *stryk* i *uj* – oscyluje w tym czasie wokół 5% użyczeń, czyli pułapu oddzielającego wariant zanikowy od relikтового. Stosunek procentowy wariantów w tym okresie jest więc bliski stanowi XVI-wiecznemu.

Wycofujący się wariant *stryk* pojawia się jednokrotnie w *Regestrze złoczyńców grodu sanockiego 1554–1638* pod rokiem 1607: *Powiedział, że Jurko Zyńczak, stryk jego, zachodzi tu z Tucholczyzny z Ławocznego każdego roku i kradnie i komory wybiera tamtendy po Strwiążu* (RegZłocz: 165)⁶. Trzy poświadczenia pochodzą z *Ksiąg sądowych wiejskich* (KsięgSądWiej): jeden przykłada dokumentuje księga gromadzka wsi Torki, położonej na północny-wschód od Przemyśla, obejmująca lata 1569–1695, pod rokiem 1623 czytamy: *[...] za Iwana starszego wziął strik zło 15 gr. 25 [...]* (zapiska 3885); 2 przykłady księga gromadzka wsi Kasina Wielka, leżącej na południe od Krakowa, obejmująca lata 1513–1804, znajdują się one pod rokiem 1620: *Chrystoph Pertek kupił zarębek za grzywien dziesięć u dzieci pozostałych nieboszczyka Laska, to jest syn Woiciech y dwie corce [...]* *tudziesz tesz za pozwoleniem strika ich Nikodema Aniola z Wlostowki [...]* (zapiska 3010), oraz 1710: *Uskarżał się Matusz Ziemianin na stryka swego Iana Ziemianina, który ustawiczne chalały y kłopoty robi [...]* (zapiska 3551). Księga kasińska poświadcza także żeńską formę *stryka*, nienotowaną przez żaden ze wspomnianych słowników: *Piąta sprawa – Między Wawrzkiem y Antonim y stryką ich Katarzyną [...]* (1759 rok, zapiska 3714). Kolejne poświadczenie przynosi *Włościańskie rozporządzenie ostatniej woli na Podhalu w XVII i XVIII wieku* pod rokiem 1730: *A jakby Skupniów naród dźwigał, niechaj wróć wołu i konia pół czwarcizny po stryku Skupniówki od sołtysiego gruntu* (WłośRoz: 102). Następne 2 użycia zawiera *Księga sądowa państwa żywieckiego* obejmująca lata 1681–1773, odnotowano je pod rokiem 1683 i 1727.

Najpóźniejsze odnotowane w materiałach tego leksykonu poświadczenie formy *stryk* pochodzi z roku 1730. Ze względu na niską frekwencję tej formy, a także ze względu na sposób ekscerpacji tekstów źródłowych przyjęty przez autorów słownika warto wspomnieć również o poświadczeniu, które nie jest notowane przez leksykon. Pochodzi ono dopiero z drugiej połowy XVIII wieku, pod rokiem 1762 zapisano notatkę, w której użyto zarówno formy *stryk*, jak i formy *stryj* (2 poświadczenia). Wydaje się, że wariantowość w obrębie jednej zapiski można wytłumaczyć tym, że forma *stryk* została użyta w mowie niezależnej,

⁶ Na tej samej stronie znajduje się poświadczenie wariantu *stryk* nienotowane przez słownik: *Komorę pana Brzeżańskiego wybrał Jurko Zyńczak, stryk jego, z Fedakowym Ryciem z Rabiego*.

jako dosłowne przytoczenie słów jednego z uczestników sprawy: [...] *Y zarasz swiadek mowyl, ze ta sztuka z owiec Koconowych. A Wawrzek Lach na te <na te> slowa odpowiedzial: Dey pokoy stryku, nie gaday. [...] Na to swiadcztwo stryia swego Jan Lach taką dal siebie odpowiec, ze to nie bylo mięszo z owce, ale była głowa z krowy [...]* (KsięgSądPŻyw: 130–131).

Piśmiennictwo tego okresu poświadcza zaledwie cztery przykłady formy *ujek*. Trzy z czterech jej poświadczeń pochodzą ze współcześnie wydanych dokumentów urzędowych: 2 z akt sądu kryminalnego kresu muzyńskiego (1647–1765), zapisano je w notatce z roku 1687, w której zanikający wariant występuje obok wariantu *wuj*:

Pod czas iesieni, ze moia mama od wyczyny Oleny Wardzalki nie mogła odzyskać wiana od **vyka**, ja domyślałem sie z głupiego rozumu mego, zem zaraz po zasciu słońca z wieczora wywiodł parę wołów y odprowadziłem ie do Mochnaczkii do Tałapki **wuia** mego, udawszy, ze mi te woły dano w długu, y bezpiecznie robił niemi przez niedziel dziesiątek, do dwora drzewa z gromadą woził, do lasa iezdził, na ostatek y do Radłowa po zboża panskie, gdzie Muszynczanie poznali w drodze te woły, on ich moy **wuy** nie taił y licować nie dał. [...] Szoltys muszynski y gromada zeznaią, ze nigdy nic złego y podeyzzanego na tego lacka nie wiedzieli oprócz tego razu, bo sie dobrze w gromadzie sprawował, lecz nigdy sie matka iego o wiano ani on w gromadzie u **vyka** y u wyczyny nie upominał. [...] (AktaKresMusz: 56),

jedno ze wspomnianej już *Księgi sądowej państwa żywieckiego* obejmującej lata 1681–1773, w której odnotowano również formy *stryj* || *stryk* oraz *wuj*, pod rokiem 1719 zapisano: [...] *Stanawszy przy temze sadzie zupełnem walskiem Michał, Jan y Piotr, prziznali to, ze sie im dostala polana po **uyku**; ktorey polany wszyscy jako bracia rodzoni zazywali [...]* (KsięgSądPŻyw: 99). Obydwa teksty powstały w Małopolsce. Czwarte poświadczenie pochodzi z tekstu zupełnie innego typu, bowiem z książki o charakterze religijnym w postaci pytań i odpowiedzi zatytułowanej *Prawdźiwa Jedźina Do Nieba z Pisma Swientego dokazana Droga To jest Nauka Katolicka...*, wydanej w Opawie w roku 1761. Jej autorami byli Jan Judasz Hackenberg, Jerzy Bajtek i Franciszek Knöbel, dwaj pierwsi pochodzili z Cieszyńskiego, trzeci z Raciborskiego (Wronicz 1992: 9): *jeżeli Przyacielow kochasz? ale wiencey ich w Niebie na ciebie czeka, tak wiele Starzyczkow, **Uykow**, Bliźnich, a Pokrewnych, [...] ciebie przedeszlo* (ibidem: 125). Cztery odnotowane w kartotece słownika poświadczenia zanikającej formy *ujek* pochodzą z południowej Małopolski oraz pogranicza małopolsko-śląskiego, trzech z nich użyto w tekstach należących do sfery urzędowej, jednego w modlitewniku.

Wszystkie XVII- i XVIII-wieczne poświadczenia wariantu *stryk* i *uj* odnotowane przez kartotekę leksykonu, poza jednym z modlitewnika, pochodzą z tekstów przynależących do sfery urzędowej. Według Józefa Kościa „dla pisarzy urzędowych najważniejsza była dokumentacyjna warstwa tekstu, jego precyzyjność, jednoznaczność i uporządkowanie zgodne ze standardami kancelaryjnymi. Mniejsze znacznie miały dla nich kanony normalizacyjne nakierowane na jednolitość terytorialną języka” (Kość 2005: 324), co badacz nazwał łagodną normalizacją⁷. Pisząc o księgach miejskich jako źródle do historii odmian polszczyzny, J. Kość stwierdza, że „Konsekwencją tego są mniejsze odstępstwa od normy języka

⁷ Marek Cybulski w odniesieniu do rękopisów powstałych w XVII wieku pisze, że cechuje je norma „«niższa», liberalniejsza, zapewne regionalnie zróżnicowana” (Cybulski 1992: 25).

literackiego w fonetyce i fleksji w porównaniu z licznymi odstępstwami w leksyce i składni, tu występuje też znacznie większe nasycenie elementami kolokwialnymi i regionalnymi” (Kość 1992: 44). Ponadto wskazał też na ich prymarną kolokwialność, gdyż „w warstwie leksykalnej i składniowej dokumentują autentyczną polszczyznę potoczną i gwarową określonej epoki rozwojowej z komponentami regionalnymi i gwarowymi” (Kość 2005: 324). Mieczysław Karaś i Ludwik Łysiak z kolei zwracają uwagę na potoczność języka, „jakim się posługiwano na co dzień w prowincjonalnych ośrodkach” (KsięgSądPŻyw: 19), do których należą nie tylko wspomniane wsie, ale i miasteczka. Należy podkreślić, że dokumenty ekscerpowane na potrzeby słownika zostały opracowane i wydane dopiero współcześnie, głównie w wieku XX, wobec czego de facto prezentują niejako etap pośredni między tekstem rękopiśmiennym a drukowanym.

Na początku XIX wieku leksemy *stryk* i *uj* są już odczuwane jako przestarzałe. Wprawdzie Samuel Bogumił Linde uwzględnia warianty *stryk* i *uj* w swym słowniku (pod hasłami *stryj* i *wuj*), opatruje je jednak gwiazdką jako słowa „wcale nie, lub przynajmniej w przytoczonym kształcie albo znaczeniu, dziś nie [...] używane” (Linde 1854: LXXIV). Obydwa leksemy ilustruje wyłącznie przykładami XVI-wiecznymi: z Biblii Leopolda z roku 1561 (*Rzekł *stryk Saulowy do niego: gdzieżeś ty chodził?*, Linde 1859: 5, 482; *Dowiedział się Jakób, iż to były owce Labana *uja swego*, Linde 1860: 6, 445 – leksykoграф zaznacza, że w wydaniu z roku 1577 w miejsce tych wariantów pojawiają się *stryj* i *wuj*; *Ktobykolwiek miał sprawę z żoną stryja albo *uja swego*, Linde 1860: 6, 445 – w fragmencie tym formy *uj* użyto obok postaci *stryj*) oraz z *Postylli* Pawła Gilowskiego z roku 1583 (*Bóg błogosławił Jakubowi u jego *uja Labana*, Linde 1860: 6, 445).

W ten sam sposób wyraz jest traktowany przez kolejne leksykony. W kilka lat późniejszym słowniku wileńskim wyrazy *stryk* i *uj* odnotowano z kwalifikatorem *przestarzały*, nie opatrując ich przykładami (SWil 1861: 1580, 1930).

W słowniku warszawskim leksemy te notowane są jako oddzielne hasła z kwalifikatorem w postaci krzyża oznaczającego w tym słowniku wyraz staropolski, ujęte też zostały w nawias kwadratowy oznaczający wyraz gwarowy. Zilustrowano je przykładami opatrzonymi jedynie nazwiskami: wariantem *stryk* posłużył się Leopolda (w Biblii, przykład jak u S.B. Lindego), Henryk Sienkiewicz (w *Krzyżakach: Poszedł do Lichtensteina twój stryk*) i Władysław Orkan (nie zlokalizowano cytatu: *Długo mu ś. widziało czekać mojej śmierci, poszedł do stryka i namówił go, żeby mu stanął za ojca u natereusza*) (SW 1919: 7, 471), wariantem *uj* Leopolda i P. Gilowski (przykłady z S.B. Lindego). Należy zauważyć, że poświadczenia formy *stryk* pochodzą zarówno z tekstu XVI-wiecznego, jak i znacznie późniejszych tekstów z przełomu wieku XIX i XX, przykłady formy *uj* natomiast już tylko z XVI wieku. Być może dlatego W. Doroszewski leksem *stryk* notuje z kwalifikatorem dawny, opatrując go cytatem z *Krzyżaków* Sienkiewicza, tym samym, który pojawia się w słowniku warszawskim (SJPD 1966: 8, 843), leksemu *uj* zaś już nie uwzględnia.

Warto zatrzymać się chwilę dłużej przy wspomnianych pisarzach. H. Sienkiewicz w swym utworze obok archaicznego *stryk* stosuje też regularne *stryj*. Jak wiadomo, autor – chcąc nadać językowi powieści archaiczności – posłużył się gwarą podhalańską (Bujnicki 1990: XCVI–XCVII), w ten sposób można by tłumaczyć pojawienie się tego wariantu w utworze. Leksem *stryk* mógł też pisarz Małopolezanin znać z rodzinnych stron.

Znacznie młodszy od H. Sienkiewicza W. Orkan wariantem *stryk* posługuje się m.in. w noweli *Na wydaniu* (*Nowele*, Kraków 1898). Leksem ten pojawia się w partiach dialo-

gowych bohaterów chłopskich, odzwierciedlają one gwarę małopolską rodzinnych stron pisarza, czyli wsi Poręba Wielka położonej w paśmie Gorców, np. *A padom ci naprzód, jak przydzie Walek ze **strykiem** na nomowiny – zebyś nie pokazowała zodne niechęci!* (Orkana 1963: 84). W partiach pochodzących od narratora, pisanych polszczyzną literacką, wyraz gwarowy ujmowany jest w cudzysłów, np. „**Stryk**” wyciągnął tymczasem „graniatówkę” z rękawa, z kieszeni „serdocka” wyjął kieliszek – i przypił czerwonym płynem do gospodarza, który siadł naprzeciw na „goncie” (ibidem: 93). Zasada ta nie pochodzi od późniejszych wydawców, została wprowadzona przez Orkana (zob. notę wydawcy, s. 321). Niektóre gwarowe wtręty pisarz objaśniał. W wydaniu dwudziestowiecznym, na które się powołuję, wyrazy objaśniane zostały włączone do słownika wyrazów gwarowych, na jego podstawie można wywnioskować, że Orkan nie skomentował leksemu *stryk* (zob. słownik na s. 413). Być może wariant ten funkcjonował jako regionalizm, czyli forma charakterystyczna tylko dla danego obszaru, używana jednak w języku ogólnym, w którym nie istnieje (STJ: 457)⁸.

Współcześnie obydwie analizowane leksemy pojawiają się w prasie (zarówno regionalnej, jak i ogólnopolskiej) w tekstach dotyczących szeroko rozumianych kwestii regionalnych, co pokazuje Narodowy Korpus Języka Polskiego, np.

[...] Do nagrań Staszek Maśniak zaprosił znanych i cenionych muzyków i śpiewaków góralskich, nie tylko ze swojej rodziny – Bartek Kudasik, Jurek Nitoń, Bogusia Stoch, to tylko niektórzy z nich. Charakterystyczny głos w swojej starodawnej nucie przypomina nam również **stryk** Staszka [...] (NKJP, wyszukiwarka PELCRA: Sz. Krakowski, „Tygodnik Podhalański” 1997, nr 11–12),

[...] Z początku robili w bejzmencie, czyli mówiąc po naszymu, w suterenie. Mięso miesili w szaflikach, jak u nas na wsi. Kielbasa szła tak dobrze, że **stryk** umyślił założyć swój sklepik. No i niedługo później miał już na Norcie cztery sklepy. [...] (NKJP, wyszukiwarka Poliqarp: M. Lubaś-Harny, *Ameryka widziana z Podhala*, „Gazeta Krakowska”, 9.06.2006),

Jeśli kobieta jest niezbyt mądra, to dla bobowian będzie torba. Jej przeciwieństwem była ciynto dziopa lub dziopaga. Dziewczyna z nieślubnym dzieckiem to dziopa wyskurzuła. Bardzo dosadnie nazywano w Bobowej homoseksualistów – dupa maryna. W rodzinie zaś żona brata ojca to stryjanka, brat ojca to **stryk**, siostra matki to ujanka, a brat matki to ujek. Na stole i w zagrodzie Generalnie zwierzęta domowe to gadzina. Krowa to – zwłaszcza dla dzieci – buba, a wiadomo, że od buby jest mliko, a do mlika najlepszy jest chlib. [...] (NKJP, wyszukiwarka Poliqarp: „Dziennik Polski”, 16.12.2003),

[...] Zwioli z wyspy, założyli Nowom Anglie w Amaryce i tak sie zaceno. W piyrszym roku zaprosili Indianerów na lanć, a juz pote ino ik strzylali. Hej. W tym tym (mniyj wyncyj) casie **stryk** Kuba z Biylanki nauczył Amarykanów zuć smołe bańkowom. [...] (NKJP, wyszukiwarka Poliqarp: W. Czubernatowa, *Ostatni cwortek listopada*, „Dziennik Polski”, 24.11.2006).

⁸ Dowodem potwierdzającym tę hipotezę może być wydanie omawianej noweli w zmienionej wersji w „Przodownicy”, miesięczniku dla kobiet wiejskich (cz. 1 – 1899, cz. 2 – 1900). Przed publikacją W. Orkana poproszono o wprowadzenie zmian zarówno w treści utworu, jak i w jego języku, tak by „zastąpić gwarę wyrażeniami ogólnie zrozumiałymi dla ludu w Królestwie, Wielkopolsce, Galicji, Śląsku” (z listu do autora, nota wydawcy s. 330). Pisarz przystał na obydwie prośby, z partii gwarowych czyniąc raczej potoczne, leksem *stryk* pozostaje w nich jednak bez zmian (por. przedruk tej wersji w nocie wydawcy na s. 332–336).

Pierwszy i drugi cytat dowodzą, że wyraz *stryk* jest wciąż używany w żywej mowie w odniesieniu do tego konkretnego członka rodziny. Trzeci cytat związany jest z wydaniem *Słownika wyrazów i zwrotów językowych w Bobowej używanych* autorstwa Ryszarda Kobacki (wyd. 1 – 2003, wyd. 2 – 2009), wsi położonej w powiecie gorlickim w Małopolsce, czwarty to tekst gwarowy. Analogiczne wnioski można odnieść do formy *uj(ek)*, która okazuje się wciąż żywa nie tylko w Małopolsce, ale i na Śląsku, np.

Włodzimierz Szczerba. – Radzę się więc mojego **ujka**, co mam robić, bo chciałbym też oscypka produkować, ale mleka owczego na produkcję jest za mało na Podhalu, w dodatku u nas tylko pasteryzowane można przetwarzać, a oscypek z niepasteryzowanego. Na to mi **ujek** mówi tak: „Jak nie możesz robić oscypka, to rób scypek! Z mleka krowiego. Oscypek bez „o”, czyli bez owcy... – Po dwóch latach produkcji scypek opanował rynki w Polsce. Nie możemy nadążyć z jego produkcją! [...] (NKJP, wyszukiwarka Poliqarp: (HAK), *Scypek czyli... wyłonacony oscypek*, „Gazeta Krakowska”, 6.12.2003),

fotografii, do którego zawsze można dopisać dalszy ciąg. A jeśli przy okazji udało mi się uchwycić trochę „ducha epoki” — poprzez wplecenie w te wątki szczegółów topograficznych czy historycznych — tym chyba lepiej. — Zachowujesz w niej także język oryginalnych wypowiedzi. Ciotka Mania czy **ujek** Fridek mówią gwarą. Ale nie tylko oni. W tekście odautorskim także trafiają się całe sekwencje pisane po śląsku. — To jest mój język najbliższy. Godolech od bajtla i byda godoł. Oczywiście tam, gdzie mnie zrozumieją. Język literacki pozostawiam sobie do prac naukowych (NKJP, wyszukiwarka Poliqarp: S. Plucińska, *Zatrzymać czas*, „Dziennik Zachodni”, 5.10.2002).

Podsumowując materiał zebrany na podstawie słowników, należy podkreślić, że rywalizacja wariantów *stryj* i *stryk* oraz *wuj* i *uj(ek)* w polszczyźnie literackiej przebiegała podobnie. Po stuleciach zbieżnego rozwoju drogi analizowanych leksemów rozchodzą się w dobie nowopolskiej, co pokazuje materiał słownika warszawskiego i słownika pod redakcją W. Doroszewskiego.

W piśmiennictwie powstałym w dobie średniopolskiej postać *stryk* stanowi wariant wycofujący się poświadczony kilkudziesięcioma przykładami: z wieku XVI odnotowano 30 przykładów, z wieków XVII i XVIII – 7, łącznie 37 przykładów (w stosunku do 351 użyciu formy konkurencyjnej). Szesnastowieczne użycia odnotowano w różnych typach tekstów: w drukach i rękopisach, w literaturze pięknej (prozie narracyjnej – *BielKron* i opisywawej – *MiechGlab*) oraz użytkowej – w słownikach (*Mymer*, *BartBydż*, *Mącz*) i dokumentach urzędowych, jednak ponad połowa poświadczeń pochodzi właśnie z dokumentów urzędowych. Poświadczenia notowane w XVII i XVIII wieku pochodzą już tylko z wydanych współcześnie tekstów urzędowych: z Małopolski i terenów nadgranicznych, w dobie średniopolskiej traktowanych jako Kresy południowe (zob. Florczak 1967). XIX- i XX-wieczne jej notacje związane są ze stylizacją gwarową (*Krzyżacy*) lub z utrwalaniem w piśmie gwary bądź nawiązywaniem do żywej mowy regionu małopolskiego (twórczość W. Orkana, prasa lokalna i ogólnopolska). Forma ta i współcześnie jest w Małopolsce znana (Obrębska 1929: 4), dlatego nie można wykluczyć czynników regionalnych warunkujących jej użycie. Wydaje się, że faktyczna rywalizacja wariantów *stryj* || *stryk* zakończyła się w dobie średniopolskiej, kiedy to forma *stryk* została ograniczona do małopolskich i południowokresowych tekstów o charakterze urzędowym.

W przypadku formy *uj(ek)* trudniej wyciągać pewne wnioski, bowiem pojawia się ona w ciągu doby średniopolskiej zaledwie 11 razy. Z wieku XVI pochodzi 7 jej poświadczeń

z tekstów drukowanych reprezentujących literaturę piękną (*BibRadz*, *BielKron*, *RejZwierc* i *RejFig*). XVII- i XVIII-wieczne poświadczenia wariantu przynoszą dokumenty urzędowe (*AktaMusz* i *KsŻyw*) i modlitewnik (*HackPraw*). Wszystkie użycia są notowane na obszarze południowej Małopolski lub małopolsko-śląskiego i małopolsko-wielkopolsko-mazowieckiego pogranicza. Słownik S.B. Lindego i słownik warszawski ilustrują ten leksem tylko cytatami z wieku XVI, słownik pod redakcją W. Doroszewskiego w ogóle go nie uwzględnia.

Antonina Obrębska stwierdza, że współcześnie „oba wyrazy, *stryk* i *ujek*, stanowią jednolity zasięg na całym obszarze Małopolski centralnej i południowej oraz Śląska z częściowym naruszeniem tej jednolitości na północy terytorium małopolskiego (gdzie z nierównie większą szybkością *stryk* cofa się przed *stryjem*, niż *ujek* przed *wujkiem*) i południowo-zachodniej części Śląska oraz jego przemysłowych ośrodkach” (Obrębska 1929: 4). Wydaje się, że w odniesieniu do materiału odnotowanego w słownikach poświadczający polszczyznę literacką panuje tendencja odwrotna.

Bibliografia

Źródła

- AktaKresMusz – *Akta Sądu kryminalnego kresu muzyńskiego (1647–1765)*, wyd. F.K. Piekosiński, Kraków 1889, on-line: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=286> [dostęp: 10.09.2017].
- BartBydż – *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy*, oprac. i wyd. B. Erzepki na podst. rękopisu z 1532 r., 1900, cz. 2 (dokończenie), on-line: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=118645&from=FBC> [dostęp: 1.12.2017].
- Głosy i drobne teksty polskie do 1550 roku z inkunabułów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*, zebrał J. Wojtkowski, objaśnienia i indeks Z. Krążyńska, Poznań 1992.
- KsięgaSądIwk – *Księga sądowa wsi Iwkowej 1581–1809*, oprac. S. Płaza, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969.
- KsięgaSądPŻyw – *Księga sądowa państwa żywieckiego 1681–1773*, oprac. M. Karaś i L. Łysiak, PWN, Warszawa-Kraków 1978.
- KsięgaSądTrześ – *Najstarsza księga sądowa wsi Trześniowa 1419–1609*, oprac. H. Polaczówna, Lwów 1923.
- KsięgiSądŁack – *Księgi sądowe wiejskie klucza łackiego*, t. 1, 1526–1739, t. 2, 1744–1811, oprac. A. Vetulani, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962–1963.
- KsięgiSądWiej – *Księgi sądowe wiejskie*, oprac. B. Ulanowski, t. 1, Kraków 1921.
- Orkan W., 1963, *Nowele zebrane*, t. 1, Kraków.
- Protokolarz miasta Woźnik*, oprac. L. Musioł, S. Rospond, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972.
- RegZłocz – Regestr zлочыніцѡв гроду санockiego 1554–1638*, oprac. O. Balzer, Lwów 1891.

Słowniki i korpusy

- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Linde S.B., 1854–1861, *Słownik języka polskiego*, wyd. 2, t. 1–6, Lwów.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.

- Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku* (kartoteka), red. W. Gruszczyński, <http://sxvii.pl/>.
- Murmeliusz J., (1526/1533), *Dictionarius [...] variarum rerum [...] cu[m] Germanica atque Polonica interpretatione, adiecto [...] indice [...]*, wyd. H. Wietor, Kraków, on-line: http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=174463&from=&dirids=1&ver_id=&lp=2&QI= [dostęp: 12.12.2017].
- Mymer F., (1528/1550), *Dictionarius trium linguarum: Latine: Theutonice et Polonice potiora vocabula...*, wyd. M. Scharffenberg, Kraków, on-line: http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=180726&from=&dirids=1&ver_id=&lp=3&QI= [dostęp: 12.12.2017].
- Kuraszkiewicz W., 1963, *Wyrazy polskie w Słowniku łacińsko-polskim Jana Mączyńskiego*, cz. 2. P-Z, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* (kartoteka), red. M.R. Mayenowa i in.
- Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Wrocław 1953–2002.
- SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A.A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- SWil – *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz, Wilno 1861; edycja elektroniczna, kierownik projektu M.B. Majewska, <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl>.
- STJ – *Słownik terminologii językoznawczej*, red. Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Warszawa 1968.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 12.12.2017].

Literatura przedmiotu

- Bujnicki T., 1990, *Wstęp*, w: H. Sienkiewicz, *Krzyżacy*, t. 1–2, Wrocław.
- Cybulski M., 1992, *Norma języka literackiego wobec rękopiśmiennych tekstów urzędowych z XVII wieku*, w: *Odmiany polszczyzny XVII wieku*, red. H. Wiśniewska, Cz. Kosyl, Lublin, s. 17–27.
- Florezak Z., 1967, *Udział regionów w kształtowaniu się piśmiennictwa polskiego XVI wieku. Studium z zakresu socjologii pisarstwa*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Handke K., 1986–1987, *O regionalizmie frekwencyjnym*, „*Studia Polonistyczne*” XIV–XV, s. 71–76.
- Kawecka-Gryczowa A., 1975, *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu. Studia i materiały*, Wrocław.
- Kawecka-Gryczowa A. i in., 1983, *Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku*, t. 1, *Małopolska*, cz. 1, *Wiek XV–XVI*, Wrocław.
- Kość J., 1992, *Księgi miejskie jako źródło do historii odmian polszczyzny*, w: *Odmiany polszczyzny XVII wieku*, red. H. Wiśniewska, Cz. Kosyl, Lublin, s. 39–48.
- Kość J., 2005, *Studia diachroniczne nad terytorialnym zróżnicowaniem języka polskiego*, w: *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra, s. 291–338.
- Kuraszkiewicz W., 1986, *Z różnic języka potocznego i literackiego w XVI wieku*, w: idem, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa-Poznań, s. 329–364.
- Lisowski T., 2010, *Sola scriptura. Leksyka Nowego Testamentu „Biblii gdańskiej” (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań.
- Matuszczyk B., 1992, *Dialektyzmy Biblii Leopolda (1561) na tle polszczyzny literackiej 2. poł. XVI wieku*, w: *Biblia a kultura Europy*, t. 1, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź, s. 160–166.
- Michalska P., 2013, *Status staropolskich oboczności wyrazowych w polszczyźnie doby średniopolskiej*, Poznań.
- Obreńska A., 1929, *Stryj, wuj, swak w dialektach i historii języka polskiego*, Kraków.
- Osiewicz M., 2013, *Wariantywność graficzna „Książ o gospodarstwie” Piotra Krescentyna z 1549 roku. Studium przypadku*, Poznań.

- Taszycki W., 1965, *Uprawa języka polskiego w dobie Odrodzenia*, w: W. Taszycki, *Rozprawy i studia polonistyczne*, t. 3, *Historia języka polskiego*, Wrocław, s. 262–281.
- Wronicz J., 1992, *Słownictwo pisarzy cieszyńskich XVIII wieku*, Kraków.
- Zajda A., 2001, *Dwadzieścia dwa rzadkie wyrazy prawnicze z ksiąg sądowych wiejskich*, w: *Studia językoznawcze. Dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*, red. Z. Cygal-Krupa, Kraków, s. 421–430.
- Zwoliński P., 1960, *Uwagi o języku Marcina Bielskiego*, w: *Odrodzenie w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, Warszawa, s. 61–110.

PAULINA MICHALSKA-GÓRECKA

Disappearing lexical variations *stryj* || *stryk* and *wuj* || *uj* in Middle Polish

Summary

The aim of this article is to show the rivalry of the two pairs of variants: *stryj* || *stryk* and *wuj* || *uj* in the history of the Polish language, especially with respect to Middle Polish. Samples of these forms were taken from dictionaries which note historical Polish lexis – from Old Polish to the 20th century. Moreover, the article is an attempt at identifying the era in which this rivalry finished and which forms developed as norms in the literary language.

Keywords: normalization, variety *stryj* || *stryk* and *wuj* || *uj*, Middle Polish lexical subsystem.